

Учебникът по стилистика на Божан Ангелов

Руси Русев

The Stylistics Coursebook of Bozhan Angelov: The paper discusses Bozhan Angelov's coursebook in Stylistics which was published in 1907. The organization and contents of the coursebook are outlined along with its positive features and its role in the teaching of Bulgarian language over the years when it was used. The current work also places an emphasis on the broad philological preparation of the coursebook author and on his methodological competences underlying the compilation of the Stylistics.

Key words: Stylistics, Coursebook, Compilation, Style, Stylistic Figure, Tropes

ВЪВЕДЕНИЕ

Божан Ангелов е роден на 1 ноември 1873 г. в Русе. Почива на 2 юли 1958 г. И е забравен. Забравен е най-вече от русенци. Днес малцина от тях биха отговорили на въпроса: *Кой е Божан Ангелов Великов?* А този човек е български интелектуалец, учител, литературовед, фолклорист, общественик. Изключително скромен, всеотдайно трудолюбив, широко ерудиран, той има сериозни приноси в развитието на българското образование, в духовното и културното израстване на българския народ. Изглежда, че у нас, в България и конкретно в Русе, колкото делата на една личност са обществено по-значими, толкова е по-силна забравата за нея. А когато един народ забравя своите първенци на духа, той се лишава от възможността да черпи сили и енергия от най-доброто у себе си като уникална етнокултурна даденост и започва да линее – духовно, душевно, морално-нравствено.

Като изключим обстойния биографичен портрет на Живоदार Душков за Божан Ангелов (Душков 2008: 18-34), необяснимо е, че академичната хуманитаристика в Русе и до сега не е обръщала никакво внимание на тази интересна творческа личност и не е сторила нищо, за да изследва системно и задълбочено нейното богато творческо наследство.

През 2013 г. се навършват 140 години от рождението на Божан Ангелов и отново... нито ред!!! Все някога обаче трябва да сложи край на това неоправдано мълчание. Дълг на русенските филолози е да направят първата стъпка срещу забравата, като се заемат с изучаването на живота и творчеството на своя съгражданин и колега.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Божан Ангелов създава множество различни по жанр и тематика трудове в областта на историята на българската литература и фолклористиката, на литературната и театралната критика. Той е един от утвърдените автори и съставители на ценни учебници и учебни помагала, използвани както в езиковото и литературното обучение на учениците в едновременните гимназии, така и при самообразование.

Тук ще обърнем внимание на един от тези учебници, а именно на: *Стилистика. Учебник за IV клас на мъжките и девически гимназии. Съставил съгласно програмата Б. Ангелов, учител от II-та Д. М. Гимназия в София. Пловдив, Издание и печат на Хр. Г. Данов, 1907 [1].* Показателно е, че учебникът има още шест издания - през 1911, 1919, 1920, 1922, 1923 и 1924 година.

Стилистиката на Божан Ангелов се състои от три основни части: *Увод в стилистиката, Съчинение и неговите съставни части и Стилистика.* Първите две структурни единици се изграждат от по пет раздела, а в третата част обект на лингвистична характеристика е *Стилът*. Структурирането на тази част следва логиката на разноаспектното описание на стила, в резултат на което тук се наблюдава голяма тематична и проблемна разчлененост на съдържанието.

В Увода авторът разглежда трите страни в душевната дейност на човека - *ум, чувство и воля*. Той изяснява много стегнато същността на психическите процеси (познавателни, емоционални и волеви) като последователност на измененията на психическата дейност на човека при взаимодействието му с действителността по определени начини.

Божан Ангелов представя по-детайлно познавателните процеси с оглед на сетивното познание и абстрахиращо познавателната дейност на човека, обобщавайки, че: *Усещането, представата, паметта, въображението и разсъдъкът се наричат с общото име ум (с.2)*. По-нататък авторът на учебника характеризира понятието, създанието и умозаклучението, но по начин, който дава ясна представа на ученика за структурната динамика на логическото мислене като висш познавателен процес.

Теоретичното знание се представя чрез конкретно аналитично наблюдение върху избрани от Божан Ангелов нехудожествени и художествени текстове в съпоставителен план. По този начин от една страна, се улеснява разбирането на учебния текст, който в тази си част е с повишена степен на абстрактност, а от друга – у учениците се изгражда съзнателно отношение към логико-смысловата специфика на текстовъзприемането и текстопораждането.

След като е изяснил ролята на ума, чувството и волята в създаването и смисловото възприемане на един текст, Божан Ангелов се спира на съчинението, което дефинира по следния начин: *И тъй, съчинение е писмено или устно изложение на мисли, които са представени в известен ред и разкриват една основна мисъл (с.9)*. Това определение се отнася за различни по род, жанр и стилистична характеристика творби – лирическо стихотворение, разказ, пътепис, научна статия, публична реч и пр.

Божан Ангелов обособява тази част в учебника с оглед на риторическата концепция за стила, съгласно която е важно какво ще се напише или каже (*inventio*), по какъв начин ще се разгърне съдържанието (*dispositio*) и как словесно ще се изразят мислите и чувствата на автора на съчинението (*elocutio*), за да бъде написаното или устно изреченото по-интересно и въздействащо върху онези, които го възприемат.

Ангелов различава четири структуроизграждащи компонента на съчинението - **тема, съдържание, план, форма на изложение и израз**, - които той характеризира последователно, като прави конкретен анализ на дадени текстове в съответния аспект.

Поради ограничения обем на настоящата работа няма да коментираме подробно характеристиките, обясненията, определенията и заключенията, които авторът прави. Ще подчертаем само две важни според нас положения. Първото от тях е, че Божан Ангелов разграничава две страни на съчинението - вътрешна и външна. Темата, съдържанието и планът образуват вътрешната страна на едно съчинение, а формата на изложението и изразът – неговата външна страна. От съвременна езиковедска гледна точка тук наблюдаваме обособяване на повърхнинна и дълбинна структура на текста, на различаване от една страна, на смисъл (тема), съдържание и вътрешна форма (план: увод, изложение, заключение) и от друга – външна форма или само форма на текста, представена от формата на изложението и израза. Второто положение е свързано с извеждането на главните условия, които трябва да се спазват при създаването на съдържанието на текста, а именно: единство на темата, пълнота, истинност, съразмерност на частите и съгласуваност между тях.

Възприетият от Божан Ангелов подход при изграждането на учебника дава възможност на обучаваните да усвояват предлаганите им знания в операционален план, т.е. да се учат как да концептуализират даден обект на наблюдение, станал предмет на тяхната мисъл, след което да прекодират породените смисли в

определени езикови значения и да ги вербализират с оглед на своите комуникативни цели и задачи в определени жанрови форми. Неслучайно втората част на учебника завършва с *Насоки за обработка за всяко съчинение*. Тук Ангелов посочва три вида работа, по неговите думи, които трябва да се извършат при обработката на едно съчинение: 1) *изобретение или инвенция*; 2) *диспозиция*; 3) *избор на форма на изложение и обработка на израза*. Особен акцент е поставен върху активната роля на самостоятелното мислене на пишещия.

Божан Ангелов разглежда *стилистиката* като един от дяловете на **словесността** – *Науката, която изследва устройството, състава и особените свойства на различните видове съчинения* (с.9). Другите дялове на тази наука са *теорията на прозата и теорията на поезията*. Според Ангелов стилистиката проучва *началата на езиковия стил (стил в израза чрез думи)* (с.22). *Стилистиката* – пише той – *изучава свойствата на общите средства за израз, дадени в един език (думите и изреченията), а главно особните начини, по които от тези общи средства се обработват индивидуалните стилистични средства* (с.22). По този начин Божан Ангелов обвързва предметът на стилистиката със *стила*, определен от него като *индивидуален начин, по който един писател схваща нещата и изразява мислите или чувствата си за тях* (с. 21). Всъщност това определение се покрива с някои от дефинициите на днешното понятие за индивидуален стил и употребата на термина *идиостил*. В този смисъл то носи едновременно своята логико-семантична ограниченост и актуалност в синхронен план. В зависимост от следваната реторическа концепция и с оглед на състоянието на тогавъшното лингвостилистично знание за езика Божан Ангелов не различава индивидуални и колективни стилове. Той пише за *стил на ума* или *научен стил* и за *стил на въображението и чувствата* или *художествен стил*. Впрочем това деление на два стила е познато в учебната ни литература по стилистика до 60-те години на миналия век. Едва през 1961 г. в учебника по български език за IX клас на общообразователните трудово-политехнически училища с автори Л. Андрейчин, Дим. Иванов и Ст. Стойков се различават: 1) **основни стилове на речта** - *логически (разсъдъчен)* и *образно-емоционален стил*; 2) **колективни стилове в книжовния език** – *разговорен, канцеларски (административен), научен, художествен и публицистичен*; 3) **индивидуални стилове**. Може да се говори още за *народен стил, старинен (архаичен) стил, романтичен стил, сантиментален стил* и др. [2, с.26 - 27].

Божан Ангелов обособява и характеризира три основни страни на *стила* – *логическа, пластическа и емоционална*. Като важен момент в последната той откроява *звуквата или музикалната страна на стила*. Пластическата и емоционално-музикалната страна съставят заедно *художествената страна на стила*.

Интересно е да се отбележи, че Ангелов изяснява особеностите на логическата и пластическата страна на *стила* върху интралингвистична основа – посредством спецификата на езиковия семиозис в нехудожествените и художествените текстове. *Всяка дума – пише той – е един условен знак, сглобен от звукове; под този знак ние си мислим едно понятие* (с.22). И продължава: *Свързани според свойствата на езика, на който се говори или пише, те образуват изречения. Тези последните са условни знаци на онези съединения от представления или понятия, които образуваме в нашия ум и които наричаме съждения и заключения. След което дефинира: Тази страна на думите и изреченията, която е обърната към нашия ум и чрез която едно понятие или група от свързани по известен начин понятия се предава на други умове, се нарича **логическа страна на стила*** (с.23). А ето как съставителят на учебника разкрива същността на лексикалната художествена номинация: *Те (думите - заб. моя, Р. Р.) са имена на образи, чрез които се означават някои понятия. В това си*

преносно значение думите като имена на конкретни образи, под които си мислим други отвлечени понятия, действат главно върху въображението и чувствата (с.23). Затова: *Тази страна на стила, която представя отвлечените понятия с черти на конкретни образи, се нарича **пластическа страна на стила*** (с.24).

По-нататък Божан Ангелов изяснява синтактичната страна на стила, спирайки се единствено на периода като сложна синтактична единица, разкрива стилистичното значение на отделни категории думи и езикови форми, разглежда логическите и художествените свойства на стила.

С оглед на описаните периодни структури той разграничава дефинитивно два стила – *къс (насечен или отривист)* и *периодичен*, а в зависимост от обособените и характеризирани логически свойства на стила – *правилен, точен, къс и чист стил*. Отличителното за аналитичния подход на Ангелов е, че заедно с отделянето на съответните стилове се посочват, коментират и илюстрират както условията, които трябва да се спазват при обработката на периода, така и най-често допусканите грешки, в резултат на които се нарушава правилността, точността, стегнатостта и чистотата на стила. Показателна е и изразяваната от Божан Ангелов гледна точка по отношение на употребата на *варваризми, провинциализми, неологизми и архаизми*. Според него тези думи имат място в едно съчинение само ако използването им от автора е езиково и стилистично мотивирано. Използваният от Ангелов аналитичен подход при изграждане на учебното съдържание дава възможност на обучаваните не само да обогатят своите езиково-стилистични знания, но и да осъзнаят необходимостта от извършване на такава мисловноречева дейност, която се подчинява на определени стилистични изисквания, изведени като стандарт на речево поведение на езиковата личност.

Значително внимание в Стилистиката е отделено на главните средства за художествен израз. Те са представени в две основни групи: I. Епитети и художествени наречия и II. Фигури. Последните са подразделени на: 1. Фигури в думи (тропи): *метафора, алегория, метонимия, антономазия, синекдоха* 2. Фигури в мисли: *сравнение, антитеза, хипербола, градация, перифраза, олицетворение, ирония, обръщение, възклицание и питане* и 3. Строитни (граматически) фигури: *етимологическа фигура, повторение, плеоназъм, апозиция, инверсия, елипса, конверсия*. Средствата на елокуцията са разгледани от Божан Ангелов с необходимата и достатъчна в случая изчерпателност и прегледност, като е приведен богат илюстративен материал от българската и европейската художествена литература, от българския фолклор, от ораторската и разговорната реч.

По-нататък Ангелов описва следните осем художествените свойства на стила: *естественост, простота, богатство, благородство, духовитост, елегантност, колоритност, живост*. С оглед на тези свойства стилът може да бъде: *естествен (присторен, надут), прост (беден), богат, благороден(тривиален), духовит, елегантен (плосък, груб, изтрит, банален), колоритен, жив*. Всяка от посочените разновидности на стила е дефинирана и характеризирана накратко.

Стилистиката завършва с разглеждане на музикалната страна на стила, чийто стойностен измерител е *благозвучието*. Различени са два негови вида: *благозвучие на думите (евфонизъм)* и *благозвучие в изразите (евритмизъм)*, като последователно се изяснява тяхната същност и се посочват случаите, в които съответното благозвучие се нарушава.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Учебникът по стилистика на Божан Ангелов е ярко свидетелство за професионалната компетентност на учителя, за широтата и дълбочината на знанията на филолога, за методическата вещина и изключителния усет на педагога за мяра в структурирането на учебното съдържание. Този учебник доказва, че когато

се съчетаят грижата и отговорността за интелектуалното, духовното и емоционалното развитие на младите хора с уменията да бъдеш адекватен на образователните потребности и задачи на времето, тогава могат да се постигнат значими резултати в изграждането на мисловноречевата култура на народа. Ето защо Стилистиката е многократно издавана като необходимо пособие в обучението по български език.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Ангелов, Б. Стилистика. Учебник за IV клас на мъжките и девически гимназии. Съставил съгласно програмата Б. Ангелов, учител от II-та Д. М. Гимназия в София. Пловдив, Издание и печат на Хр. Г. Данов, 1907. По-нататък в скоби се посочва съответната страница от учебника, на която се намира цитираният текст.

[2] Андрейчин, Л., Иванов, Д., Стойков Ст. Български език за IX клас на общообразователните трудово-политехнически училища. С., 1961.

За контакти:

Доц. д-р Руси Димитров Русев, РУ "Ангел Кънчев", Катедра *Български език, литература и изкуство*, e-mail: rusev_rd@abv.bg

Докладът е рецензиран.